

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ПОЯВИ МОЗКОВИХ ЦЕНТРІВ У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ США

*Юлія Барановська,
аспірантка кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Маріупольського державного університету*

У статті розглядаються причини та умови появи феномену мозкових центрів у політичній системі США. Автор дійшла висновку, що тенденція до навчання, поступове створення освіченого суспільства та активне надходження різноманітної інформації сприяли появі та швидкому збільшенню кількості мозкових центрів у США.

Ключові слова: *мозкові центри, освічене суспільство, тенденція до навчання, інформація.*

The reasons and conditions of the think tanks' emergence in the US political system are examined in the paper. The author came to a conclusion that the trend to formal learning, the creation of the knowledgeable society and distinguish of the information contributed to the emergence and the rise of think tanks in US.

Keywords: *think tanks, the knowledgeable society, the trend to formal learning, information.*

Сьогодні у США існують сотні неурядових організацій та інститутів, які займаються питаннями державного рівня, як-от стратегія ядерної політики, нові види озброєння. Вони розробляють проекти вирішення різних видів конфліктів, плани розвитку для держав, а також готують рекомендаційні записки для президента, членів уряду і конгресменів. Щорічно тисячі груп працюють над вирішенням найрізноманітніших проблем. Ці організації мають різні назви: мозкові центри або трести, фабрики думок, дослідницькі інститути. Хоча багато таких інститутів розташовуються в Європі, вчені згодні з тим, що це американський феномен.

Метою дослідження є аналіз і систематизація головних причин та умов, що спричинили появу такого феномену, як мозкові центри, в політичній системі США.

Дослідження ґрунтується на широкій **науковій та джерельній базі**. Особливе місце посідає доробок американських вчених. Варто виокремити роботи Довіда Річчі, Ендрю Річ, Діани Стоун, Артура Шлезінгера, Роберта Вібі, Томаса Гаскелла, Алвіна Голднера, Данієля Белла та інших. Ці вчені досліджували питання створення перших мозкових центрів, причини та умови, що призвели до появи нового феномену, та особливості розвитку мозкових центрів у контексті еволюції політичної системи США. Важливе місце відводиться також джерельній базі дослідження, яка представлена статутами мозкових центрів, публічними виступами їх працівників на телебаченні та радіо, виступами у Конгресі та документами, прийнятими за результатами проведення конференцій, круглих столів та симпозіумів.

Отже, ми можемо стверджувати, що феномен мозкових центрів США вже ввійшов в історію, тому є цікавим з'ясувати причини та умови їх виникнення. Публічні, юридичні особи пропонують суспільству важливі соціальні необхідності. Мозкові центри забезпечують інтелектуальними послугами, а не матеріальними, тому що їх співробітники спеціалізуються на вивченні соціальних, економічних та політичних питань і просуванні політичних порад. На початку ХХ століття мозкові центри почали постачати порціями експертні знання, котрих США дуже потребували у той час. За принцип було взято вивчення інформації з різних ресурсів: мозкові центри знаходили необхідну і важливу для суспільства інформацію.

Першою причиною можна назвати тенденцію до загального навчання, котра стала спостерігатися у кінці XVIII – на початку XIX століття, однак то були дуже повільні кроки. Процес впровадження Американської вищої освіти став набирати обертів після 1865 року. До громадянської війни існувало приблизно 200 коледжів у США. На кожному факультеті працювало від 6 до 8 вчених, кількість студентів коливалась від 50 до 100. [8, 271]. Переважало навчання загальнообов'язковим предметам, таким як латина та основи філософії [7, 30]. Ці предмети були головними, тому що західне суспільство на той час ще не виробляло багато знань від одного покоління до іншого. Але після громадянської війни, коли викладачі, бізнесмени, філантропи та політики стали працювати разом, було запропоновано заснувати нові освітні заклади – університети та збільшити кількість коледжів. Також було прийнято нове обґрунтування для здобуття вищої освіти, яке підкреслило здатність вчених виявляти і навчати новим природним істинам або соціальним справам. Вчені запряглись, що знання будуть розвиватися та стануть корисними в кожній сфері від біології до економіки, від історії до фізики [10, с. 112]. Так метою класичної освіти стало досягнення практичних результатів [2, с. 38].

Така трансформація вищої освіти відбулася тому, що старі коледжі не займалися пошуком нових знань, їх задовольняли гуманістичні традиції. Але часи змінювалися. Наукові дослідження стали вагомими для освіти, вчені стали шукати нові ідеї та доносити їх до студентів. В університетах, орієнтованих на дослідження, професори опікувалися багатьма науковими проектами для здобуття нових знань у різних галузях. Коли професор виявляв нові знання, він розробляв курси. Студенти отримали можливість обирати ті курси, які їх цікавлять найбільше. Також це відкривало можливість для незалежних роздумів, чого не було раніше. Нові курси надавали багато корисної інформації в різних галузях, що сприяло зростанню кількості студентів, а відтак і професорів.

Сфера вищої освіти дуже швидко трансформувалася. На підтвердження цьому можна навести такі дані: у 1870 році було 563 шкіл, включаючи технікуми та професійно-технічні заклади [7, с. 31], станом на 1940 рік ця цифра зросла до 1708, враховуючи сотні університетів, а в 1970 році вже було 2 525 коледжів та університетів у США. В 1870 році навчалось 52 000 студентів у коледжах та перших університетах, до 1940 року ця цифра досягла 1 494 000, а в 1970 році – вже 7 920 000 студентів. Кількість членів факультетів теж поступово зростала: у 1870 році було 5 553, у 1940 році цифра досягла 146 929, а в 1970 – вже 729 000 [7, с. 32]. Це може слугувати гарним показником того, що країна вирішила не тільки навчати молодь більш інтенсивно спеціальним предметам, а й збільшити кількісні показники освічених людей у роботі зі знаннями. Отже, розквіт фонду знань відбувався головним чином в університетах, а також у бібліотеках, музеях, обсерваторіях, і з часом до цього процесу долучились мозкові центри.

Друга, не менш вагома, причина появи мозкових центрів – поступове створення освіченого суспільства. Процес індустріалізації в США дуже швидко досяг маленьких містечок, і люди вирішили, що традиційний спосіб життя вже не для них. Тому багато американців залишили рідні містечка і вирішили приєднатися до середнього класу, що досить швидко розвивався. Цей клас почав вдало працювати з новими спеціальностями: від менеджменту до юриспруденції, від медицини до адміністрування, від соціальних робіт до архітектури [10, с. 132]. Так вища освіта стала необхідним показником для середнього класу. Нова концепція фахівця стала складатися з вертикального бачення соціальних можливостей: професійним навикам та знанням відводилась центральна роль у суспільстві. Відтак люди почали вбачати необхідність в освіті та технологіях, котрі вони можуть запропонувати громаді [2, с. 38].

Оскільки процес набування нових знань займає невизначений час, тому середній клас не просто змінив стару соціальну еліту, а й збільшив свої лави шляхом надання нових послуг, якими клієнти стали охоче користуватися [2, с. 33]. Збільшення кількості фахівців та їхня робота на благо Америки призвели до зростання обізнаності у взаємозалежності [5, с. 12]. Нові техніки та реалії в маркетингу, транспорті, комунікаціях, сільському

господарстві та промисловості комбінувались у містах ще більш ізольованих. Тому у світі, де стала панувати взаємозалежність, нові джерела мудрості і влади вимагали більшої уваги, а завдяки цьому з'явилися нові професії. Молоді люди активно стали вступати до коледжів та університетів, здобували найсвіжіші знання, а потім приєднувалися до груп фахівців, пропонуючи ці знання їх клієнтам та громадськості.

Так, з дедалі більшою доступністю освіти ситуація змінювалася, стали з'являтися «співтовариства компетентних» [5, с. 66]. Вони мали можливість вивчати не тільки внутрішні проблеми, а й світові. В умовах взаємозалежності ці процеси не могли бути проігноровані, однак не усі розумілись на цьому. Тому багато вчених вважає, що взаємозалежність привнесла більше чіткості в американське суспільство.

Спрямованість на здобуття вищої освіти допомогла започаткувати нові професії, основою яких була інформація. Серед них – такі професії, як канцелярські роботи, журналістика, громадські відносини та реклама, котрі були дуже потрібні суспільству. Та незначна кількість досвідчених людей стала виробляти для маніпулювання та споживання багато інформації, що і спричинило появу нових професій. А це, в свою чергу, створило необхідний політичний клімат у Вашингтоні для появи нової структури в політичній системі США – мозкових центрів. Наприклад, у 1900 році 38% американців працювало на фермах, 38% у промисловості та 24% у сфері послуг. Вже в 1970 році тільки 4% залишилось у фермерській галузі, 35% все ще працювало в промисловості, а 61 % – у сфері послуг [9, с. 8]. Це було пов'язано з поширенням знань у суспільстві.

Цікавим є той факт, що в 1870 році було 5 600 інженерів та 5 700 керівників підприємств у США, а в 1970 році – вже 1 230 000 інженерів та 760 000 керівників підприємств [4, с. 15]. Кількість людей інших професій теж поступово збільшувалась: з'являлись доктори, медсестри, юристи, бухгалтери, бібліотекарі, вчителі, комп'ютерні програмісти, банківські службовці та продавці. У 1900 році категорія так званих білих комерційних працівників налічувала 5 115 000 працівників, а в 1970 році – вже 37 957 000. Таким чином, чим освіченіше ставало суспільство, тим більше розростався новий середній клас суспільства.

Однак різке збільшення кількості обізнаних людей вчені тлумачили по-різному. Наприклад, Елвін Гулднер стверджував, що «новий клас» став більш світським та раціональним, ніж попередній клас освічених жінок та чоловіків [4, с. 15]. Зміни відбулися завдяки вчителям у коледжах: вони взяли на себе відповідальність вільно розвивати нові форми мудрості та критичного дискурсу, вкорінені в технічних концепціях і спрямовані на просування інтересів усього суспільства, а не тільки правлячого класу, як було раніше [4, с. 2]. Отже, в цьому і було найважливіше досягнення від поширення професій до виникнення нового класу.

Після такого навчання логічно те, що студенти ставали викладачами, юристами, адміністраторами, біржовими маклерами, психологами, журналістами – членами нового класу Гулднера. Цей новий клас став відносити себе до самостійного класу, а не зобов'язаного традиційній владі. Саме в цьому і полягав вагомий результат поширення професій. Це, в свою чергу, впливало на концепції, теорії, соціальні проблеми та сфери державної політики, які і визначали, яким чином суспільство розуміє своє власне становище. Для Данієля Белла західне суспільство стало постіндустріальним, тому що було засновано новий клас людей котрі є носіями знань.

Постіндустріальне суспільство бере свій початок з економічного зміщення акценту з виробництва товарів до надання послуг. До них належить торгівля, пральні, салони краси, гаражі, банківська справа, охорона здоров'я, транспорт, страхування, зв'язок, освіта, дослідження та уряд. Кількісне співвідношення працівників у сфері послуг та робочих на виробництві до 1947 року зрівнялось, а в 1968 році вже було зайнято 51 800 000 робочих у сфері послуг проти 28 975 000 на виробництві товарів [1, с. 131].

У рамках переходу до послуг лежить другий аспект постіндустріалізму – перерозподіл професій. Працівники «сині комірці» мали кількісну перевагу над «білими комірцями» до

1950 року. Баланс різко змінюється в 1960 році: 42 мільйони працівників «білих комірців» проти 37 мільйонів «синіх комірців», а в 1980 році – вже 53 мільйони проти 31 мільйона [1, с. 134]. До розряду працівників «білих комірців» належать менеджери, фахівці, урядові представники, які працюють із сучасною інформацією, оскільки їхня робота потребує не лише практичного досвіду, а й систематичного набування формальних знань. Таким чином, сучасний акцент теоретичних знань став третім елементом постіндустріалізму.

Як відомо, наука – це не тільки збирання фактів, а що важливіше – метод знаходження їх. Тому теорія, а не технологія, є ключем до успіху високотехнологічних галузей промисловості, таких як комп'ютери, електроніка та пластик. Отже, теоретичними розробками в різних галузях займаються в університетах, корпораціях, лабораторіях і особливо в мозкових центрах. Слід ще раз наголосити: люди, які генерують теорії, є професіоналами в своїх галузях, і їх кількість продовжує зростати з 7 475 000 у 1960 році до 12 925 000 у 1975 році [1, с. 119].

Освітні, професійні та урядові тенденції, пов'язані з отриманням і використанням знань в Америці, сприяли становленню мозкових центрів у Вашингтоні. Різні федеральні програми підтримки молодих вчених привели до Вашингтона багато відомих і освічених людей, які почали працювати на урядові проекти або й проти них. Ці люди перетворили столицю на постіндустріальне місто, спільноту з підвищеним попитом на інтелектуальні послуги. Деякими послугами стало те, що мозкові центри бажали постачати. Однак слід зазначити, що кількість федеральних працівників зростала поступово, ба навіть дуже повільно, а продукту для опрацювання ставало дедалі більше. Тому потрібні були працівники, які могли займатися питаннями науки, технічними питаннями статистики, звітів, бюлетенів, журналів, пропозиціями, заявами, прес-релізами та іншими формами інформаційних питань, широким колом соціальних, економічних, дипломатичних, військових, наукових та культурних проблем.

У результаті почали створюватись різноманітні вашингтонські політичні програми – від сільського господарства до торгівлі, від енергетики до здоров'я, від оборони до міських проблем, – і їх не легко було досягнути. Це і стало причиною заснування Великого Уряду для скерування потоків інформації від перевантаження. У результаті місто постало перед фактом, що потрібно найняти більше людей, які працюватимуть із цією інформацією, імпортувати її іншим та координувати їхні відповіді. Гарним прикладом є те, що у президента Ф. Рузвельта в Білому Домі працювало тільки сорок вісім людей в 1944 році, а президенту Дж. Форду вже допомагало п'ятсот сорок людей в 1975 році [3, с. 119]. Члени Конгресу йшли таким самим шляхом сенатори і представники найняли більші помічників. У результаті кількість людей працюючих в цілях особистої допомоги на Капітолійському пагорбі зростає з 2, 030 в 1947 році до 10, 498 в 1977 році [7, с. 53]. Офіційні представники бюрократичного апарату погоджувалися з тим, що потерпають від потоку інформації, тому пробують заснувати додаткові департаменти, або розбити існуючі на менші. Однак з часом уряд прийшов к висновку, що широкий бюрократичний апарат не може забезпечити усіх потреб, необхідно найняти консультантів за межами апарату. Тому що потрібні були поради такого роду, які могли дати мозкові центри типу урядові підрядчики: Ренд, Інститут оборонного аналізу, Урбанський інститут та інші. Урядовці вважали, що такі поради від мозкових центрів будуть більш креативними, чим від прозаїчних урядових бюрократів. Також вони вважали, що деякі питання, наприклад обороні, взагалі-то не можуть досліджуватися університетськими вченими, які уникають класифікованих досліджень.

Третьою причиною появи мозкових центрів, на нашу думку – найважливішою, є великий потік інформації. Надходження різноманітних державних постанов, програм і положень, що торкаються усіх сфер життя американців, призвело до того, що приватні особи та зацікавлені групи по всій країні були змушені вжити заходів для забезпечення їх потреб у Вашингтоні. Їм потрібні були установи, які переглядали б та координували інформацію, що доходить до уряду, представляючи їхні інтереси в правильному ракурсі та

захищаючи їх за необхідності. Тому знову кількість освічених людей у Вашингтоні зросла, однак їхні доповіді, зведення новин, семінарів і конференцій додали ще більше інформації місту [7, с. 62].

Розмір приватної робочої сили не вдавалося виміряти саме тому, що деякі працівники були зайняті повний робочий день, а іншим доручалось виконувати спеціальні замовлення. До штатних працівників додалося багато посередників. Це були професіонали, які давали поради зацікавленим групам щодо судових процесів, лобіювання, зв'язків із суспільством та інших питань. У 1981 році приблизно 3 650 груп стали представниками в Вашингтоні, навіть котрі не мали своїх офісів у місті. Ці посередники були бухгалтерами, журналістами, радниками щодо зв'язків з суспільством, економістами, а найбільше було юристів.

Коли Вашингтон остаточно став постіндустріальним містом, не залишилось сумнівів, що в місті найбільше виробляється нематеріальних послуг – експертизи, поради, конференції та звіти, а не конкретні види продукції індустріального століття. Здебільшого люди, які надавали нематеріальні послуги, були представниками нового класу або, як його ще називають, середнього, що працює за власним стилем. Новий клас людей вважав, що соціальний статус не повинен базуватися тільки на переконливій думці. Це повинні бути обґрунтовані аргументи, які спираються на технічну компетентність, набуту за допомогою освіти [4, с. 28]. З цього виходило, що перемога в аргументованості буде в нетрадиційному термінологічному дискурсі, який повинен включати володіння суспільними науками: валовим внутрішнім продуктом, комплексною статистикою, графіками та таблицями, що показують прибутки та витрати. Однак закулісні угоди все ще проводяться в Вашингтоні, тому що за владу не завжди борються відкрито, навіть в демократичних державах.

Коли новий клас став шукати розвиток своїм ідеям, комітети, конференції та семінари стали типовими форумами. Інформаційні бюлетені, прес-конференції, брифінги, відкриті статті та телевізійні ток-шоу стали поштовхом для переконання стилю роботи нового класу. Так поступово атмосфера в Вашингтоні змінювалася. Майже всі стали звертатися по допомогу до компетентного в різних питаннях нового класу. В результаті мешканці Вашингтона стали розмовляти термінологією нового класу та очікували нових підходів у вирішенні їхніх проблем. Новий клас описував свою роботу як більш складну та професійну, ніж це було раніше. Сьогодні, за їх словами, вони пропонують державним посадовим особам добре обґрунтовані аргументи, підкріплені необхідною інформацією, що найчастіше базується на наукових дослідженнях [7, с. 45].

Інакше кажучи, Вашингтон потопав в інформації. Вона надходила в різних ракурсах і формах: від комітетських слухань законодавчої ланки до лобістських пропозицій, від брифінгів Пентагона до прес-релізів Білого Дому, від оцінок бюджетного відділу до аудиторського звіту головного бухгалтерського відділу, від торгового балансу до індексів забруднення довкілля тощо. Припущення, що політичні рішення та реалізація програм потребують таких матеріалів, стало помилкою, тому що в новому світі інформації крилася головна неповноцінність – наявна інформація була здебільшого недостовірною.

Відтак американці стали покладатися на точку зору експертів та професіоналів для забезпечення інформації, яка може бути вдало використана в широкому колі повсякденних питань. До специфічних галузей державної політики стало також надходити багато різного порівняльного матеріалу, який уможливив створення бомби, допоміг пояснити, як скоротити кількість бідних, як досягти державної безпеки або як ефективно боротися з японським імпортом. На такі питання соціальної політики, де рішення потребує вибору між альтернативними ресурсами, витратами та вигодами, котрі мусять бути ретельно досліджені та обговорені, а інколи навіть ретельно розслідувані, наявні знання повинні виходити за межі дозволеного, щоб досягти конкретних варіантів політики.

Різноманітна інформація, що з'явилася в Вашингтоні, здебільшого надходила з зовнішніх ресурсів. Так, у звіті Пентагону про ймовірність наступу радянських військ було перебільшено «червону» загрозу, і тому це не надихнуло уряд [7, с. 46]. Схожий приклад спостерігався, коли Рейган випустив статистичний матеріал, показуючи прогрес у громадських правах, багато представників дали йому оцінку як неповного. Або коли «Друзі землі» переглянули екологічні питання в своєму інформаційному бюлетені, багато людей у місті знали, що ця група майстерно підкреслює докази для підтримки своєї точки зору. І так продовжувалося в кожному агентстві, бюро, відділі, офісі, комітеті або інших вагомих установах Вашингтона, кожен прагнув викласти свою версію реальності [7, с. 46].

Отже, 60-70-ті роки ХХ століття можна розглядати як початок періоду, коли люди отримали доступ до великого обсягу інформації. З часом ця інформація почала відповідати стилю, заснованому новим класом: графіки, таблиці, рівняння, статистика, цитати тощо. Хоча і не всі дані були правдивими, забезпечення ними стало корисним для бюрократів, сенаторів, громадських активістів або інших осіб, які потребували відповіді на спеціальні запитання.

Інформаційний вибух, на думку Бекона, є головною причиною зростання мозкових центрів у США. Потік необ'єктивної інформації став настільки великим, що постала необхідність у тому, щоб хтось займався сортуванням цієї інформації та вів збалансований облік різних вимог та пропозицій у кожній сфері політики. Відтак виникла потреба у спеціалістах, які надавали б розумний аналіз стосовно сучасних проблем, могли б працювати з інституційною базою, не були б пов'язані з різними зацікавленими групами, приватними особами чи установами, а головне – могли б робити все це професійно. Такі спеціалісти дуже швидко стали цінними та шанованими на політичній сцені Вашингтона, відіграючи роль, котру інші не могли подужати.

Поступово необхідність у цих спеціалістах зростала, та усі зусилля були зосереджені на інформації, що вже циркулювала в системі. У цей час і спостерігається посилення залежності Вашингтона від мозкових центрів, бо саме в них, головним чином, працювали необхідні спеціалісти. Яскравим прикладом може слугувати поява серії колективних есе, присвячених аналізу федерального бюджету «Встановлення державних пріоритетів» [7, с. 47]. Також мозкові центри стали спонсорувати журнали та газети: «Громадську думку» фінансував Американський інститут підприємництва «Вашингтонський квартал» – Центр стратегічних та міжнародних досліджень. Також багато статей стало з'являтися в щомісячному журналі «Атлантик» та газеті «Вашингтон Пост». Мозкові центри почали вивчати різні питання та давати свої рекомендації щодо їх вирішення.

Так, кількість мозкових центрів у США зростала, а їхні інтелектуальні продукти швидко розповсюджувались. На ті питання, на які не могли відповісти старі мозкові центри, давали відповідь новостворені, тому цей процес став рутинною. З точки зору автора, це є одним зі шляхів розуміння еволюції мозкових центрів та появи нового Вашингтона, де їхній вплив на політичну систему з кожним роком ставав дедалі відчутніший. Коли потік інформації почав жваво циркулювати в місті, урядовці та конгресмени стали активно звертатися до мозкових центрів за роз'ясненнями та підсумками. Це була технічна відповідь на надходження великої кількості інформації. Однак з часом коло послуг мозкових центрів зростало, і вони почали займатися не тільки аналізом, а й виробленням рекомендацій. Ці установи стали допомагати суспільству в роз'ясненні інформації, яка їх оточує. Тому багато політиків обирали близькі до своїх політичних переконань мозкові центри і постійно працювали з ними. Лідери, надихнувшись особливо цікавою для них думкою, почали більш ефективно боротися з потоком інформації, вибираючи необхідну для вирішення питань. Так у 60-ті роки ХХ століття політична арена заповнилась мозковими центрами, ставши ринком ідей для політиків у вирішенні внутрішніх та зовнішніх питань.

Таким чином, розгляд причин та умов появи цього феномену показав, що тенденція до навчання, поступове створення освіченого суспільства та активне надходження

різноманітної інформації сприяли появі та швидкому збільшенню кількості мозкових центрів у США. Також вважаємо, що вирішення багатьох конфронтаційних питань стало можливим завдяки наполегливій праці мозкових центрів. У перспективі подальшого розвитку цього напрямку може бути розгляд моральних причин появи мозкових центрів у політичній системі США.

1. Bell D. The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting [Text] / Daniel Bell. – New York: Basic Books, 1973. – 421 p. **2.** Bledstein B. The culture of professionalization: the middle class and the development of higher education in America [Text] / Burton Bledstein. – New York: Norton, 1976. – 321 p. **3.** Cronin T. The State of the Presidency [Text] / Thomas Cronin. – Boston: Little Brown, 1975. – 298 p. **4.** Gouldner A. The future of the intellectuals and the rise of the new class: a frame of reference, theses, conjectures, arguments and an historical perspective on the role of intellectuals and intelligentsia in the international class context of the Modern Era [Text] / Alvin Gouldner. – New York: Seabury Press, 1979. – 308 p. **5.** Haskell T. The emergency of professional social science: the American social science association and nineteenth – century crisis of authority [Text] / Thomas Haskell. – Urbana: University of Illinois Press, 1977. – 283 p. **6.** Lawrence V. The emergency of the American university [Text] / Vesey Lawrence. – Chicago: University of Chicago Press, 1965. – 485 p. **7.** Ricci D. The transformation of American politics: the new Washington and the rise of thin tanks [Text] / David Ricci. - New Haven and London: Yale University Press, 1993 – 310 p. **8.** Schlesinger A. Paths of American thoughts [Text] / Arthur Schlesinger, Morton White. – Boston: Houghton Mifflin, 1963. – 384 p. **9.** Straussman J. The limits of Technocratic politics [Text] / Jeffrey Straussman. – New Brunswick, New Jersey: Transaction Books, 1978. – 243 p. **10.** Wiebe R. The search for order, 1877 – 1920 [Text] / Robert Wiebe. – New York: Hill and Wang, 1967. – 287 p.